

Spira Veronika: Miniesszék I.

Orosz vendég

Arszenyij Roginszkij történész, volt disszidens, akinek már az apja is a sztálini terror áldozata lett, és maga is száműzetésben született, a minap Pesten járt egy konferencián. Bizonyára sok okosat mondott a sztálinizmus túléléséről, az oroszok dicsőségvágyáról, nagyhatalmi nosztalgiájáról. Azok voltak a szép idők! A Memorial, amelynek elnöke, egy olyan civil szervezet, amely a sztálinizmus kutatását, az áldozatok számbavételét tűzte ki célul, de a jelennel is foglalkozik, nyomon követi az emberi jogok helyzetét a szovjet utódállamokban. Oroszországban a tovább élő diktatúra kézzelfogható jele, hogy Szentpéterváron lefoglalták a szervezet számítógépeit, és csak hónapokkal később, a nemzetközi felháborodás nyomására szolgáltatták vissza.

A diktatúrák iránti nosztalgiát jól ismerjük jobb és baloldali változatban is. Az átmenet hasonló jelenségeket produkált itt is, ott is. Fültnúja voltam egy lisszaboni külvárosi villamoson egy spontán kitört szenvedélyes vitának arról, hogy „mikor volt jobb”. A pro és a kontra érvek alig különböztek a hazaiaktól, a Lehel piacon a kétforintos kolbászt felemlegetők elégedetlenségétől. De jól ismerjük a pesti bon mot-t is: Miért csalódtak a magyarok a rendszerváltásban? Mert kommunizmust akartak kommunisták nélkül, és kapitalizmust kaptak kommunistákkal.

De nem is a nosztalgiáról akartam szólni, nem is a jelennel való elégedetlenség okairól és mértékéről vagy a múlt megszépítéséről. Inkább arról, amit Roginszkij a múlt bűneinek bevallásáról mondott. Persze hiteles értelmiségi mi mást mondhat, mint hogy szembe kell nézni a múlttal, az otthoniak ellen elkövetett bűnökkel éppúgy, mint a szomszédok elleniekkel, beleértve azokat is, akik csak az elmúlt húsz évben lettek szomszédok (mert korábban otthoniak voltak). És itt aztán darázs-fészekbe nyúlunk. Ugyanis a mások bűneiről mindig könnyebb beszélni, mint a magunkéról. Aki pedig önvizsgálatot tart, nem biztos, hogy méltányos megítélésben lesz része. Emlékezzünk egy jól ismert magyar példára, az 1942. januári újvidéki vérengzésre. Újvidék azon ritka esetek közé tartozik, amellyel a szembenézés hol félszívvel, hol túllőve a célon, többszöri nekifutásra, de többé-kevésbé megtörtént. Részben még azon frissiben, majd 1943-ban nemzetközi nyomásra a bíróságon, 45 után pedig a népbíróságon. A főbűnösöket 46-ban kivégezték. Az ország, legalábbis a jogalkalmazás, a történetírás, a szépirodalom és a felelős magyar értelmiség szintjén szembenézett az újvidéki mézárklással. Bár az is kétségtelen, hogy a rendszerváltás után megkezdődött a szerezcsenmosdatás a már meghaladottnak hitt, ásatag sovén, antiszemita nézetek jegyében. Persze naivitás azt hinni, hogy bármi is egyszer és mindenkorra meghaladott, ha nincsenek, akik képesek hathatósan tiltakozni a szellemi kútmérgezés ellen. Dávid Ibolya igazságügyi miniszter 2002. január 14-én megkoszorúzta vitéz Jány Gusztáv és Szombathelyi Ferenc emléktábláját. A BBC úgy számolt be az eseményről, hogy „Magyarország tiszteleg háborús bűnös tábornokai előtt.” Míg Dávid Ibolya ekként ápolta Magyarország jó hírnevét Európában, Orbán Viktor miniszterelnök ezzel egy

időben listát állított össze a MEH munkatársaival a hazájukról külföldön bírálón nyilatkozó közéleti személyiségekről, a magukat Kontrollcsoportnak nevező ifjú „médiaszakértők” pedig azokról a Budapesten működő külföldi tudósítókról, akiknek az írásaiban „baloldali elfogultságot” lehet tapasztalni. Hát ilyen a mi „jobb-középünk”.

Az újvidéki mézárólásról a legtisztéletreméltóbb hagyományokat követve (Zrínyi, Kölcsey, Ady) Cseres Tibor regényében és Kovács András filmjében, a *Hideg napokban* találkozhatott a szélesebb közvélemény a hatvanas évek közepén. A több, mint háromezer civil áldozatnak emléket állító regény és film képes volt arra, hogy rekonstruálja az események mögött álló szövevényes emberi helyzetet az ostoba bürokráciától a káoszig, a hozzá nem értéstől a nemzeti és hatalmi gögig, az új trendeket neofita arroganciával majmoló öntelt karrieristáktól a háború és a katonai engedelmesség felszította állatiasságig és primitívségig. Szociológiai és lélektani szempontból is pontos volt a korszak megidézése. Kapott is Cseres hideget, meleget. Elhangzott az a jogos igény is, hogy más népek is nézzenek szembe a múltjukkal, rémtetteikkel, ne csak mi mocskoljuk magunkat a világ színe előtt. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. A „világ” nem mér egyenlő mércével. Akik a győztesek oldalán álltak (Jugoszlávia, pontosabban a szerbek), vagy időben átálltak (románok), vagy stratégiai szempontból fontosak voltak a nyugatiaknak (Ausztria), vagy akiket nem tekintenek tényezőnek (Szlovákia), mentesültek és mentesülnek a szembenézés kényszerétől. Így volt ez a Szovjetunióval is, amíg a hidegháború meg nem kezdődött. Koestler *Sötétség délben*-jét hosszú ideig nem adták ki, mert nem lehetett megsérteni a nagy szövetségest. Később, a McCarthy korszakban épp az ellenkezője történt: Koestlert mint volt kommunistát, már be sem engedték többé az USA-ba.

Így aztán naivitás igazságosságot keresni a „demokratikus világ közvéleménye előtt”. Cseres és Kovács magyar részről szembenézett az újvidéki vérengzéssel. És mi volt rá a válasz? „Ugye megmondtuk, hogy ezek vérszomjas vadállatok, íme, ők maguk vallják annak magukat.” Azóta negyvenöt év telt el, Jugoszlávia egy véres és barbár háborúban széthullott, ma pedig sietne Európa felé. És azóta sem történt semmiféle szembenézés a mézárólásokkal, a középkori kegyetlenséggel elkövetett bosszúval a helyben maradt magyar és sváb civil lakosság ellen. Tito parancsa, hogy ahol patakokban folyt a vér, ott most a bosszú vérfolyama pusztítson, maradéktalanul megvalósult. A magyar civil áldozatok száma elérte a tíz-harmincezret, és a háborús bűnösökkel történő leszámolás örvén etnikai tisztogatást végeztek a Bácskában, a Bánátban és Baranyában. A tömegsírok hollétéről máig keveset tudni. Feltárasukról pedig szó sem eshetett, sőt évtizedekig a sejtett színhelyek közelébe sem mehettek a túlélő családtagok. A bácskai vérengzésről mindmáig nem a szerbek, hanem Cseres szólt a *Vérbosszú Bácskában* c. könyvében, hogy helyettük is kétszólamú legyen, amit megírt az Újvidéken és környékén történekről.

És az oroszok? Hát volt és van mivel szembenézniük, de az elmúlt ötven évben mindig akadtak olyan disszidensek Szolzsenyicintől Salamovig, Szaharovtól Szinyavszkijig, Bukovszkijtól Scsaranszkijig, Jelena Bonnertől Nagyezsda Mandelstamig, akik a szabadságukat is veszélyeztetve feltárták a diktatúra rémtetteit. Ez nem mondható el azokról, akik szeretik magukat csupán áldozatokként feltüntetni. A balti népek és Ukrajna is vallhatnának a sztálinizmussal és a hitlerizmussal történt kollaborációról, a zsidók kiirtásában rájuk háruló felelősségről, nem csupán a szenvedéseikről. De még a

legcivilizáltabb, legdemokratikusabb Finnországnak is lenne mivel szembenéznie az antiszemitizmus kérdésében. Persze bevallanivalójuk a győzteseknek is volnának bőven. A nyugat-európaiaknak, főleg a franciáknak a kollaborációval, az angoloknak a kelet-európai szövetségeik elárulásával kapcsolatban, az amerikaiaknak a „semlegesség” két és fél évről, ami igen jól jövedelmezett nekik. Vagy arról, hogy az európai zsidókat magukra hagyták, a harminckilencben Németországból menekülők hajóját visszafordították, a háború végén pedig a Magyarországról Ausztriába érkező aranyvonatra szépen rátették a kezüket a zsidóktól elkobzott értékekkel együtt, majd évtizedekig nem óhajtottak jóvátételt fizetni. Bíróságon kellett kicsikarni tőlük némi kártérítést. És akkor még meg sem említettem Jaltát, meg a nácik keblükre ölelését a kitörő antikommunista hisztéria lázában.

A múlttal mindenkinek szembe kell néznie. Ez lenne az értelmiség feladata, nem pedig a nemzeti öntömjezés szítása, hamis mítoszok, etnikai nacionalizmus, vallási fundamentalizmus terjesztése, a köztudat rombolása. Némelykor a provokatív szembenézés is indokolt saját vétkeinkkel, a közvélemény sokkolása, ez azonban nem érvként, inkább példaként kellene, hogy szolgáljon a lesben álló, a kismemzeti jelentéktelenségüket nagyotmondással, öncsalással, gyűlöletkeltéssel kompenzáló, önreflexióra nem hajló szomszédoknak. Az oroszoknak pedig semmi okuk rá, hogy a világ közvéleménye előtt páriábbak legyenek a páriáknál. Önvizsgálatban, önismeretben, önreflexióban nem állnak rosszul, van mit tanulni tőlük. Persze soha nem a hivatalos állam, és nem is a szélesebb közvélemény, hanem az országért felelősséget érző néhány tucat értelmiségi, akik a legjobb orosz hagyományok örökösei a kritikai gondolkodásban Csaadajevtől, Gribojedovon át Gogolig, Puskintól Lermontovig, Tolsztojtól, Csehovtól Bulgakovig és tovább. Arsenyij Roginszkij is azt teszi, amire ez a hagyomány kötelezi. Kendőzetlenül szembesíti az oroszokat a múlt bűneivel és a putyinizmus mai valóságával. A csupán az áldozat szerepében tetszelgő frissen szomszédá avanszált népek értelmisége is tanulhatna tőle.

2009. ősz